

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומורה צדק וחבר בד"צ

בס"ד, גליון תג, חג הסוכות, תשפ"א

יעוץ לכל סכסוכי ממון, ואישות. ועריכת חוזים על פי ההלכה.

טל: 052-7611435 y.b.daskal@gmail.com

בית דין צדק "בינת המשפט"

תפס לולב או שופר - האם יכול לצאת בו

ובו יבואר: א. אם בעינן "לכס" בלולב ושופר. ב. אם מותר לתפוס ממון חבירו, עבור תביעת ממון. ג. בעל חוב שתופס משכון, האם נחשב שלו לגמרי לצאת בו ידי מצות לולב. ד. המקדש אשה במשכון. ה. ההבדל בין קידושין לדין "לכס" בלולב. ה. גזל שופר, או שאל שופר, האם יוצא בו. ו. האם הנפקד מותר לעכב ממון הפקדון עבור תביעת ממון. ז. התופס לולב או שופר עבור שכר פועל, האם יוצא ידי מצוה.

בשתקע, אבל לכתחלה אסור לתקוע בו בעל כורחו של בעל השופר, ואפילו נתייאשו הבעלים ממנו ומכל שכן דאין לברך עליו משום בוצע ברך וגו'. ועיין לעיל סימן י"א ס"ו בבה"ל דאפילו היה יאוש ושינוי רשות או שינוי מעשה ג"כ אין כדאי לברך. וכתבו האחרונים דמותר ליטול שופר של חבירו בלא ידיעתו ולתקוע בו, דניחא ליה לאינש למיעבד מצוה בממונו, ובודאי היה מתרצה ורשאי לתקוע בו כל המאה קולות אף על פי שאינו מדינא, כיון שנהגו כן בודאי לא ימחה בזה "עכ"ל המשנה ברורה. ויש שיטה, שאפילו בדיעבד פסול בשופר משום מצוה הבאה בעבירה (עטרת זקנים). לפיכך, באמת עיקר השאלה היא בלולב דבעינן לכס, מכל מקום, גם בשופר יש לעיין אם מותר לתפוס את השופר שתחת ידו במחשבה לעכבו תמורת החוב כדי לתקוע בו.

העולה מזה: שופר השאול כשר לכתחלה, דלא בעינן "לכס" בשופר, אבל שופר הגזול פסול לכתחלה [וי"א אף בדיעבד], משום מצוה הבאה בעבירה. אבל לולב פסול ביום ראשון אפילו שאול.

צדדי הספק

צדדי הספק הן: א. האם התופס ממון חבירו בלא פסק בית דין, אלא מדין "עביד איניש דינא לנפשיה", דהיינו, 'שעושה האדם דין לעצמו', האם נחשב החפץ שלו לענין לכס. ב. ואם תמצי לומר שנחשב "לכס", כיון שתפס בהיתר, מה הדין באופן שיש מחלוקת האם מותר לתפוס, ועבר ותפס, או שמוחזק בחפץ מעצמו, האם נחשב "לכס". דהנה כתב הרמ"א בחושן משפט (ד, א) בדין "עביד איניש דינא לנפשיה": "יש אומרים, דווקא בחובו ממש [אסור לתפוס], אבל אם חייב לו בלא הלוואה, או שאין צריך למשכנו כי

הנידון

"אני ר"מ בישיבה. זמן רב לא שולמו משכורות, ולאחר זמן הישיבה נסגרה מחסר תקציב, ונשארו חייבים לי שמונים אלף שקלים. אין שום סיכוי להוציא מהם את הכסף. יש תחת ידי שופר ששייך לישיבה, ואני רוצה לתפוס אותו עבור מעט מהחוב, האם מותר לעשות כן, ולצאת ידי חובה בשופר זה. ומה הדין בלולב".

תשובה

בלולב אין יוצאין בו, דבתפיסה לא קונה את הלולב שיהיה שלו לגמרי. אבל בשופר יוצא בדיעבד. ולכתחלה לא יעשה כן, משום מצוה הבאה בעבירה, אבל אם לא מתכוון לתפוס, אלא לשאול בלא רשות, יוצא בו.

ביאור התשובה

דין לכס בשופר ובלולב

ראוי להקדים, דבאמת בשופר לא בעינן "לכס", ושופר שאול כשר לכתחלה לתקיעה בו. ואפילו הגזול בדיעבד אינו פסול כיון דלא בעינן לכס בשופר, אבל לכתחלה הוא פסול משום מצוה הבאה בעבירה אם הוא גזול, ויש אומרים דאפילו בדיעבד פסול הגזול, אבל לא מחסרון בעלות, אלא מדין מצוה הבאה בעבירה, כמבואר כל זה באורח חיים (תקפו, ב) וז"ל המחבר "הגזול שופר ותקע בו, יצא אפילו לא נתייאשו הבעלים ממנו" ע"כ.

וכתב המשנה ברורה (שם, ס"ק ט) וז"ל "הגזול שופר וכו' - ואינו דומה ללולב ומצה וציצית הגזולים, לפי שמצות השופר אינו אלא השמיעה לבד, ואין בשמיעת קול דיני גזל, שהרי בשמיעתו אינו נוגע בשופר כלל, ולפיכך, אף על פי שתקע בו באיסור גזל, כיון שבעיקר המצוה דהיינו השמיעה אין בה איסור גזל יצא ידי חובתו. וכל זה

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

מכח תביעה של ממון אחר. ועוד יש להסתפק, האם אפשר לתפוס כשאין לו תביעה על גוף הממון. עוד נתבאר, שאם נמצא תחת ידו, אין בזה דין תפיסה, אלא שעל פי הזוהר הקדוש, אם הופקד בידו חייב להשיב הפקדון, והוא חמור מאוד להניח פקדון אצלו עבור תביעת ממון.

העולה מזה: יש להסתפק, אם תפיסת חפץ חבירו על תביעת ממון מקנה את החפץ לתופס, ויש להסתפק אם בכלל מותר לתפוס חפץ עבור תביעת ממון, אבל אם נמצא תחת ידו, הרבה מקילין בזה, וקצות החושן על פי הזוהר הקדוש מחמיר מאוד בפקדון שתחת ידו, שאסור לעכבו עבור תביעת ממון.

האם התופס עבור תביעת ממון קונה קנין גמור

אבל אם תופס חפץ שיש לו תביעה על החפץ עצמו, באופן שעביר דינא לנפשיה, כמו שכתב במחבר בחושן משפט ד, א "יכול אדם לעשות דין לעצמו; אם רואה שלו ביד אחר שגזלו, יכול לקחתו מידו; ואם האחר עומד כנגדו, יכול להכותו עד שיניחנו, (אם לא יוכל להציל בענין אחר) (טור), אפילו הוא דבר שאין בו הפסד אם ימתין עד שיעמידנו בדין, והוא שיוכל לברר ששלו הוא נוטל בדין" עכ"ל המחבר, בזה פשוט ששלו הוא תופס, ונקרא "לכם", אבל יש לברר, אם תופס חפץ ששייך לאחר, עבור תביעת ממון שיש לו על חבירו, אפילו אם מותר לעשות דין לנפשו, יש לברר, האם נעשה החפץ שלו ממש, ונקרא לכם.

והנה בפתחי חושן (חלק א הלואה, פרק ח, סעיף ג הערה ט) כתב, וז"ל "ועיין תהלה לדוד לחו"מ סימן שנג הלכות גניבה, דמדברי הרשב"א בב"ק פרק הגזול בתרא מבואר, דמשכון לא מיקרי לכם" עכ"ל פתחי חושן. ודע, דדברי הרשב"א הובאו בבית יוסף בהלכות גניבה סימן שנג. וספר תחת ידי תהלה לדוד, וז"ל הרשב"א (בבא קמא, קיד, א) "עדיין צ"ת דיאוש ושינוי רשות בכוליה תלמודא משמע דקני לגמרי קנין הגוף, דאי לא, הא דאמר להו רב הונא (סוכה ל' א') להנהו אוונכרי כי זבניתו אסא מגוים לגזוז אינהו כי היכא דליהוי יאוש בידא דידהו ושינוי רשות בידא דידכו, מאי אהני, דהא מ"מ האי אסא לא מקניא להו קנין הגוף, דהא אינה אלא כעין משכון דבדמים בעו לאהדורה ואנן בעינן ביום הראשון לכם משלכם" עכ"ל.

תוכן דבריו, דבא להוכיח שגזלה שיש בה יאוש ושינוי רשות נקנה לגמרי קנין הגוף, והראיה מרב הונא שאמר לסוחרי הדסים, שכאשר הם קונים הדסים מהגוים – שבדרך כלל הם גזלנים – תזהרו שהם יקצצו את ההדסים, כדי שיהיה יאוש בידם ושינוי רשות בידכן.

הוא כבר אצלו בפקדון או מצאו ביד אחר, מותר לתפוס (ריב"ש סי' שצו). ויש אומרים, דלא אמרינן עביד אינש דינא לנפשיה רק בחפץ המבורר לו שהוא שלו, כגון שגזלו או רוצה לגזלו או רוצה להזיקו, יכול להציל שלו. אבל אם כבר נתחייב לו מכח גזילה או ממקום אחר, לא (מרדכי ונ"י פרק המניח) "עכ"ל.

מבואר, דיש מחלוקת אם מותר לתפוס ממון אחר, עבור ממון שחייב לו. לפי הריב"ש מותר ולפי המרדכי אסור. וכיון שהוא מחלוקת הפוסקים, הוא ספיקא דדינא, ומספק אסור לתפוס שופר עבור שחר פועל שחייב לו, אבל מכל מקום מבואר שם, שתפיסה בעלמא מותר, וז"ל "א"א דלא מיקרי עביד דינא לנפשיה אלא כשמזיק לחבירו, כגון שמכה ולכן לא יוכל לעשות אלא אם כן יוכל לברר שהוא שלו, אבל תפיסה בעלמא שתפסו למשכון, יכול לעשות בכל ענין, ויורד אח"כ עמו לדין (מהרי"ק) "עכ"ל הרמ"א. מבואר שלתפוס כדי שיהיה לו משכון על תביעתו מותר לתפוס. אבל בקצות החושן אסור לתפוס אפילו למשכון, אבל הוא מתיר לעכב ממש שכבר תחת ידו, ומסיק, שעל פי הזוהר גם להחזיק פקדון שיש תחת ידו - אסור.

דו"ל קצות החושן (שם, ס"ק א) "אבל תפיסה בעלמא שתופס למשכון. ועיין ביש"ש (ב"ק) פרק המניח סי' ה' שהאריך לחלוק על מוהרי"ק (שורש קס"א) והעלה דאין אדם יכול לתפוס מחבירו למשכון אפילו במידי דליכא איסור למשכנו, כגון עבור גזילה וערב, אם לא בחפץ המבורר לכל שהוא שלו, (וי"מ) [ומכל מקום] נראה דהיינו דוקא שתופס משלו, אבל היכא שיש בידו משכון או פקדון יכול לעכב אפילו לכתחילה כדי להציל ממון שלו, וזה לא נקרא עביד דינא לנפשיה, שהרי לא תפס אלא שמעכב את שלו בשב ואל תעשה עכ"ל כו' אך גבי פקדון משמע דליכא איסור כלל לעכבו תחת ידו וכמ"ש מוהר"ש"ל. אבל מדברי הזוהר מבואר דהוא איסור גמור ע"ש פרשת במדבר (ח"ג קיט, א) כו' ויש לזה פנים על פי נגלה והוא שיטת הריטב"א פרק הכותב (כתובות פד, ב ד"ה ההוא בקרא) דהיכא שבא ליד הנפקד בתורת פקדון צריך למיעבד השבה מעליא, ועיין ש"ך סימן נ"ח סק"ט, ולכן בעל נפש ירחיק מזה" עכ"ל קצות החושן.

הנה מבואר שעל פי הזוהר הקדוש, מה שאדם מוחזק על ידי פקדון אסור להחזיקו בידו על תביעת ממון, ולפי זה אסור להחזיק בידו מה שתחת ידו בפקדון עבור חוב.

נמצינו למדים, שיש להסתפק - אפילו באופן שמותר לתפוס – האם החפץ שתופס נעשה שלו, וקרינן ביה "לכם", או דלמא אינו שלו ממש, כיון שתופס ממון שאין לו טענה על הממון עצמו, אלא שתופס

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

ידו על ממונו, אבל מותר לתקוע בו מדין שואל, כמו שכתב במגן אברהם (שם, ס"ק ד) ומובא לעיל במשנה ברורה, וז"ל "ונראה לי דמותר ליטול שופר חבירו בלא דעתו ולברך עליו, כמו"ש סי' תרמ"ט ס"ה" עכ"ל.

העולה מזה: התופס לולב עבור תביעת ממון, לפי הרשב"א אין יוצא בו, דאינו "לכם", לכן אין לעשות כן. ואפילו בשופר דלא בעינן "לכם", כיון שיש אומרים שלא עבדינן דינא לנפשיה אלא כשתובע את החפץ עצמו, יש חשש למצוה הבאה בעבירה, לכן יכול רק לעכבו תחת ידו בכוונה של שאלה, דמותר לכתחלה לשאול שלא מדעת שופר חבירו לתקוע בו.

תמצית הסימן ודינים העולים:

א. שופר השאול כשר לכתחלה, דלא בעינן "לכם" בשופר, אבל שופר הגזול פסול לכתחלה [וי"א אף בדיעבד], משום מצוה הבאה בעבירה. אבל לולב פסול ביום ראשון אפילו שאול.

ב. יש להסתפק, אם תפיסת חפץ חבירו על תביעת ממון מקנה את החפץ לתופס, ויש להסתפק אם בכלל מותר לתפוס חפץ עבור תביעת ממון, אבל אם נמצא תחת ידו, הרבה מקילין בזה, וקצות החושן על פי הזוהר הקדוש מחמיר מאוד בפקדון שתחת ידו, שאסור לעכבו עבור תביעת ממון.

ג. מבואר ברשב"א, שבעל חוב קונה משכון רק קנין דמים, ואינו שלו בקנין הגוף להיות "לכם", ואף על פי שיש אומרים שאשה מתקדשת בו, כיון שמכל מקום נותן לה שוה פרוטה, וסומכת דעתה, אבל אינו שלו ממש.

ד. התופס לולב עבור תביעת ממון, לפי הרשב"א אין יוצא בו, דאינו "לכם", לכן אין לעשות כן. ואפילו בשופר דלא בעינן "לכם", כיון שיש אומרים שלא עבדינן דינא לנפשיה אלא כשתובע את החפץ עצמו, יש חשש למצוה הבאה בעבירה, לכן יכול רק לעכבו תחת ידו בכוונה של שאלה, דמותר לכתחלה לשאול שלא מדעת שופר חבירו לתקוע בו.

ומדקדק הרשב"א מזה, שבודאי על ידי יאוש ושינוי רשות נקנה לגמרי, ונחשב "לכם", שאם לא נקנה הגוף על ידי יאוש ושינוי רשות, הרי יהיה דינם כמו התופס משכון בדמי חובו, שאין לתופס קנין הגוף על המשכון ממש, ולא קרינן ביה לכם, שהרי אם יתן לו הבעל חוב דמים חייב להחזירו, אלא ודאי ביאוש ושינוי רשות קונה לגמרי.

הנה מבואר בתוך דבריו, שתפיסה במשכון אינה מקנה קנין ממש רק לדמים, דאע"פ דבפסחים (לא, ב) איתא "אמר רבי יצחק: מנין לבעל חוב שקונה משכון - שנאמר ולך תהיה צדקה, אם אינו קונה משכון - צדקה מנין, מכאן לבעל חוב שקונה משכון". ע"כ, אין זה קנין ממש, אלא לדמים, ואינו בגדר "לכם".

ואע"פ שבאבן העזר כתב המחבר (אבן העזר כח, יב) "היה לו משכון על חוב שיש לו אצל אחרים, וקידש בו אשה, הרי זו מקודשת; לפי שבעל חוב יש לו קנין בגופו של משכון. הגה: וי"א דוקא במשכנו שלא בשעת הלואתו (טור בשם הרא"ש) ע"כ.

אין זה סותר לדברי הרשב"א, כמו שכתב הרשב"א בעצמו, ומובא באבני מילואים, דבקיודשין אין דין שצריך להיות "לכם" אלא צריך שתקבל האשה הנאה, ותתקדש עבורה, דדין קידושין הוא ענין אחר, דמכל מקום נתן לו שוה פרוטה, מה שאין כן "לכם" צריך שיהיה גופו קנוי לו. ויש הרבה אריכות דברים בזה. וכיון שאפילו משכון - לפי הרשב"א אינו לכם - גם אם נמצא חולקים על הרשב"א, אין ראוי לחלוק על דבריו.

העולה מזה: מבואר ברשב"א, שבעל חוב קונה משכון רק קנין דמים, ואינו שלו בקנין הגוף להיות "לכם", ואף על פי שיש אומרים שאשה מתקדשת בו, כיון שמכל מקום נותן לה שוה פרוטה, וסומכת דעתה, אבל אינו שלו ממש.

האם מותר לצאת ידי מצוה בלולב או שופר שתפס על תביעת ממון.

ולמעשה נראה, דכיון שאפילו אם תופס כדין אינו שלו - לפי הרשב"א - להיות נקרא "לכם", קל וחומר כשיש ספק אם מותר לתפוס, דאינו "לכם". ואפילו אם אינו תופס, דהוא תחת ידו, מכל מקום לא עדיפא ממשכון שאינו לכם. לפיכך אין לתפוס לולב כדי לצאת בו ביום הראשון. כמו כן אין לתפוס שופר מדין גביה ולתקוע בו, דאף על פי שבשופר לא בעינן לכם, מכל מקום, שמא עובר איסור בתפיסה. אבל מכל מקום בשופר יכול לצאת בו, אם מתכוון שלא לעכבו תחת

